

Hesaplaşma

Vahdettin Engin

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, 320 sayfa, ISBN: 978-605-4052-79-0.

Ömer KARABAYIR*

1926 yılının haziran ayında gerçekleştirilmesi planlanan, tarihe İzmir Suikastı olarak geçen girişim, henüz yeni sayılabilecek Türkiye Cumhuriyeti'nde incelenmesi gereken önemli bir tarihî evre olarak kayda geçmiştir. İnkıpların hayata geçirilmesi sürecinde yaşanan bu olay, yalnız girişim düzeyinde kalsa da Türk siyasi yaşamı açısından önemli sonuçları doğurmuştur. Bu dönemde tabii ki İstiklal Mahkemelerinin etkinliği de yadsınamaz. Suikast girişimine sebep olan faktörleri ve sonuçlarını, ayrıca İstiklal Mahkemelerinin süreç içindeki etkinliğini iyi anlayabilmekse devamındaki siyasal süreci yorumlayabilmek adına önemlidir.

Prof. Dr. Vahdettin Engin'in *Hesaplaşma* kitabı, suikast girişimi öncesinde ve sonrasında yaşananların tek bir yerde toplanmasıyla önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yeditepe Yayınevi tarafından neşredilen kitapta; suikastı planlayan ana simalar tanıtıldıktan sonra girişimin hazırlık planlarına, sorgulamalara ve yargılama sonuçlarına yer veriliyor. Yazar, kitaba ön söz ve "26 Ağustos" başlıklı bölümlerle giriş yapıyor. Bu kısımlar, okuru kitaba hazırlaması adına bir temel oluşturuyor. Kitabın son bölümünde kaynakça ve dizinle beraber, İzmir Suikastı'na dair bir kronoloji de paylaşılmış. Kitap okunduktan sonra kronoloji tekrar incelendiğinde, sürecin ilerleyişi hakkında taşlar daha rahat yerine oturuyor.

Kitabın üç ana bölümünden biri görünümündeki "Yol Ayrımı" bölümünde, Halk Fırkası'nın kuruluşu hakkında malumat veriliyor. Bu bölümde, Atatürk'ün "yol ayrımı"na girdiği eski

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, omerkarabayir@marun.edu.tr

dostları hakkında *Nutuk*'taki eleştirilerine de değiniliyor. Büyük Taarruz'un hazırlıklarının yapıldığı dönemde, Afyon Cephesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın Halide Edip'le diyalogu sırasında söylediği “*Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz*” (s. 6) sözleri, Paşa'nın da yol ayrımı beklediğini ve bunun şiddetini gözler önüne seriyor.

Kitapta, İzmir Suikastı girişiminden önce, suikastın önde gelen isimlerinin Atatürk'e Ankara ve Bursa'da planladığı suikastın detaylarına da değiniliyor. Bu noktada, Atatürk'ü ortadan kaldırmak konusunda hayli kararlı görünen bir grubun varlığından söz edebiliriz. Grubun bir kısmı İttihat ve Terakki'nin bazı mensuplarından oluşsa da, kimileri de girişime dolaylı yoldan müdahil olmuş durumda. İçteki sosyal gerilimleri yüzeye çıkaran, iktidara yönelik eleştirilerin ve huzursuzlukların sonucunda patlak veren bu olayın devamında, yazarın *hesaplaşma* diye nitelendirdiği dönemde İstiklal Mahkemelerinin etkinliği göze çarpıyor

“Mustafa Kemal Paşa Suikast ile Ortadan Kaldırılmak İsteniyor” başlıklı bölüm, kitabın bir diğer ana başlığı görünümünde. Bu bölümde yazar, Atatürk'e yapılması planlanan suikast girişimlerinin önceden bilindiğine dair tespitlerini sıralıyor. Misal İzmir'deki suikast girişimi henüz gerçekleşmeden önce İstiklal Mahkemelerinin görev süresinin altı ay daha uzatıldığına yönelik çıkan karar, yazarın ifadelerine göre, olası idam kararlarının meclis onayı olmadan hemen uygulanabilmesine zemin hazırlıyordu.

Kitapta, suikastın öncülerinin yakalanması da tafsilatıyla aktarılıyor. Yakalandıktan sonra Ziya Hurşit ile Atatürk'ün görüşmesi hayli dikkat çekici. Atatürk'ün Ziya Hurşit'e siteminin ardından onun cevabı, hem girişimin sebeplerine dair fikir veriyor hem de olayın açıklığa kavuşturulması yönünde bir kapı aralıyor. (s. 55) Bu meşum olayın sonucunda halkın tepkileri, düzenlenen çeşitli mitingler ve gazete haberlerine de kitapta değiniliyor. Ali Fuat ve Kâzım Karabekir Paşaların anıları da zaman zaman başvurulmuş kaynaklar arasında.

İstiklal Mahkemelerinin ve mahkeme başkanı Ali Çetinkaya'nın verdiği beyanata göre bu girişim yalnızca Atatürk'ün ortadan kaldırılması değil, bir hükûmet darbesine yol açılması yönündeydi. Aslında sorgulamaların da bu minvalde ilerlediğini ve gizli bir komitenin var olup olmadığının sorgulandığını görmek mümkün. İstiklal Mahkemelerinde sorgulamalardaki diyaloglara yer verilmesi, iddianameler ve savcı mütalaaları okura olayın içyüzünü daha iyi anlama olanağı sunuyor. Eğer suikast gerçekleşseydi ülkenin içine gireceği kaosu ne boyutta olacağı, bu sayede daha iyi anlaşılıyor. Savcı mütalaası sırasında, İttihat ve Terakki dönemine yönelik eleştirilerin mahkeme salonunda açıkça yapılabilmesi (s. 106) de dikkat çekici bir ayrıntı olarak göze çarpıyor.

Yargılamalar sonucunda on beş kişi hakkında idam kararı veriliyor. Daha sonra intihar edecek Kara Kemal ve henüz kaçak durumunda olan eski Ankara valisi Abdülkadir dışındakilerin infazı vakit kaybedilmeksizin uygulanıyor. Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Cafer Tayyar, Refet ve Mersinli Cemal Paşalar beraat ediyor. Bu noktada, yazarın Ali Fuad Paşa'nın anılarına

başvurmasıyla, onun ve diğer paşaların Ali Fuad Paşa'nın hatırına Atatürk tarafından affedildiği sonucuna –bizzat Atatürk'ün sözlerinden- ulaşıyoruz. Öte yandan mahkeme, eski İttihatçıların yargılamalarının Ankara'da devam etmesine karar veriyor ve bu yargılamaların sonucunda da dört kişi idam ediliyor. Devamında yazar, İstiklal Mahkemelerinin taraflı hareket ettiği yönündeki eleştirilere karşı Kılıç Ali'nin savunmasına yer veriyor.

İzmir Suikastı, eski İttihatçıların bir kısmının devleti ele geçirmek üzere kurguladığı girişimlerden biri olarak tarihte yerini almıştır. Bu, onlar için çetin bir yoldu ve tek çıkışı Atatürk'ü ortadan kaldırmakta görüyorlardı. Dönemin şartları içinde düşünürsek, girişimin sonucunda başarısızlığa uğramaları durumunda başlarına geleceklerin de elbette farkındaydılar. Diğer taraftan, İstiklal Mahkemelerinde yargılanıp beraat edenlerin de, idam sehpasından kurtulsalar da hayatları boyunca yaşadıklarını tahmin etmek zor değil. İstiklal Mahkemelerinin hakkaniyetli kararlar alıp almadığı tartışılmaya devam edecektir lakin suikastın başarılı olması durumunda yaşanması muhtemel olaylar da dikkatle düşünülmelidir. Atatürk'ün millet nezdindeki itibarı da göz önüne alındığında, henüz kurulan Cumhuriyet'in içine düşeceği kaos ortamı belki de çok uzun yıllar etkisini sürdürecekti.

Suikast yargılamalarının ve infazların ardından Atatürk'ün millet nezdindeki itibarının daha da arttığını düşünebiliriz. Bu olay sonucunda, bir anlamda muhalefete de gözdağı verilmiştir. Yazarın da defaatle ifade ettiği gibi, henüz gerçekleşmeden olay hakkında fikir sahibi olunmuş ve muhtemelen girişimin olgunlaşması beklenmişti. Yazar bu görüşünü çeşitli kanıtlarla temellendirmektedir. Böylece muhalif unsurlar bir arada yakalanarak, bir anlamda suçüstü yapılacaktı. 15 Temmuz 2016'da ülkemizde girişilen ve başarısızlıkla sonuçlanan kalkışmada da kanaatimizce benzer bir süreç yaşanmış, olayın olgunlaşması beklenmiş ve ardından malum kesime önemli bir darbe vurulmuştur. İki olay arasında pek benzerlik olmasa da süreçlerin benzer şekilde geliştiği şahsi kanaatimizdir.

Yazıyı nihayetlendirirken, yazarın şu önemli tespitini aynı şekilde aktarmak yerinde olacaktır:

“Atatürk gerçek anlamda millete dayanmayı tercih eden ve darbe yaparak iktidara gelmeyi hiçbir zaman aklından bile geçirmeyen çok büyük bir liderdi. Nitekim tek başına hareket etmesi pekâlâ mümkünken, bütün Millî Mücadele'yi Meclis'le beraber yürütmesi bunun en somut delilidir. Öyleyse, Atatürk'ten sonra, Cumhuriyet Türkiye'si'nde, onun adına yapılan darbelerin ne kadar Atatürkçü olduğu gerçekten izaha muhtaçtır.” (s. 287)